

Zadanie publiczne pn. „I konferencja naukowa Dzieje militarne powiatu ostrołęckiego”
współfinansowane ze środków Powiatu Ostrołęckiego i Muzeum Kultury Kurpiowskiej
w Ostrołęce

Dr Krzysztof Augustyniak

Ludność powiatu ostrołęckiego w powstaniu listopadowym

The population of Ostrołęka County in the November Uprising

Powstanie listopadowe należy do tych aspektów polskiej historii, które uznać możemy za stosunkowo dobrze zbadane. Obszerna literatura obejmuje zarówno zagadnienia militarne wojny polsko-rosyjskiej 1831 r., problemy polityki wewnętrznej, czy zabiegi dyplomatyczne mające na celu uzyskanie wsparcia na rzecz walczącej Ojczyzny. Pewne tematy znajdowały się na marginesie dotychczasowych rozważań. Jednym z nich jest kwestia poparcia społecznego dla powstania listopadowego. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie postawy mieszkańców powiatu ostrołęckiego w czasie zmagania polsko-rosyjskich lat 1830–1831.

Zagadnienie to pojawiało się już w pewnym stopniu w pracach Teresy i Czesława Blochów, Adama Białczaka, Tomasza Strzeżka, czy Norberta Kasparka. Także autor tego artykułu sygnalizował pewne kwestie w tym temacie.

Sygnalizowane zagadnienie nierozzerwalnie łączy się z przebiegiem działań wojennych na wspomnianym obszarze. W związku z tym możemy je podzielić na trzy okresy. Pierwszy – od dotarcia wiadomości o wybuchu powstania na obszar powiatu do wkroczenia Rosjan na teren Królestwa Polskiego. Drugi zaczynający się od wkroczenia wojsk rosyjskich do bitwy pod Ostrołęką, oraz trzeci rozpoczynający się po 26 maja 1831 r. i trwający aż do upadku zrywu.

W pierwszym z wymienionych okresów znajdujemy liczne przykłady poparcia zrywu. Postawa taka wyrażona była zarówno poprzez gotowość do stanięcia w szeregach armii powstańczej jak i materialnego wsparcia wysiłku zbrojnego. Jak informował komisarz obwodu ostrołęckiego informował 10 grudnia, że w Ostrołęce zebrało się około dwustu ochotników. Na terenie obwodu formowano także batalion Gwardii Ruchomej tożsamy z jednym z batalionów kurpiowskich.

[...] gdy zaś bataliony Kurpiów wyłączone zostały od dostawienia ludzi do pomienionych pułków i osobny korpus formować mają przeto pozostaje prócz rzeczonych pułków w województwie tutejszym dwa bataliony Kurpiów po 1000 ludzi w każdym i ośm kadrów Gwardii Ruchomej po 250 ludzi¹.

Ponadto jeden ze szwadronów 1. Pułku Jazdy Płockiej organizowany był siłami obwodu ostrołęckiego. Jego skład przedstawiał się następująco: oficer, wachmistrz, 10 podoficerów, trębacz oraz 188 żołnierzy. Ponadto w oddziale znajdowało się 200 koni. Znakomita większość pochodziła z „list spisowych”, zaś 63 osoby były ochotnikami. Nie można także zapominać o wysiłku, jaki podejmowano w trakcie służby w Straży Bezpieczeństwa – formacji o charakterze porządkowym, powołanej w pierwszych dniach grudnia 1830 r.

20 grudnia 1830 r. w obwodzie ostrołęckim udało się zebrać 365 dymisjonowanych, którzy zostali zgrupowani najpierw w Pułtusku (na polecenie komisji wojewódzkiej), później zaś wysłani do Płocka. Kolejni przybywający

¹ AGAD, WCPL, rkps 429, k. 372.

na wezwanie RTKP mieli zostać odesłani bezpośrednio do miasta wojewódzkiego, aby zapobiec nadużyciom ze strony wójtów gmin i burmistrzów miast (unikanie powołania). Urzędnicy byli zobowiązani do złożenia zaręczenia, iż żaden zdolny do służby obywatel objęty postanowieniem RTKP pod ich jurysdykcją nie został pominięty.

W województwie płockim pojawiła się wątpliwość, czy bataliony Kurpiów powinny być uwzględnione przy tworzeniu nowych pułków. Pierwszą odpowiedź przyniosła korespondencja pomiędzy KRzW a KRzSWP z dnia 19 stycznia 1831 r., w której KRzW wyjaśniła, iż: „bataliony Kurpiów w województwie płockim stanowią mają oddzielny korpus i do formujących się nowych pułków w temże województwie powoływani być nie powinni”, lecz ostatecznie zdecydowano się na włączenie części batalionów kurpiowskich (rzecz tyczy się najprawdopodobniej Kurpiów z oddziału Seweryna Kalisza formowanego w Ostrołęce).

Na krótko przed wkroczeniem Rosjan (2 lutego) rada wojewódzka wyznaczyła obywateli odpowiedzialnych za zbieranie ofiar dobrowolnych w każdym obwodzie. W ostrołęckim obowiązki te wypełniali: Antoni Bukowski, Mikołaj Budziszewski, Aleksander Puchała.

Dla przykładu obwód ostrołęcki dostarczył 258 fuzji i 103 karabiny (osiem karabinów bez bagnetów i jeden pałasz przekazano do 1. Pułku Piechoty Województwa Płockiego, zaś dwa pałasze i cztery pistolety do 1. Pułku Jazdy Płockiej), zaś z nadleśnictwa Brańszczyk napłynęło 14 sztuk broni palnej oraz pałasz przeznaczone dla oddziału Franciszka Juliana Kochanowskiego.

Po wkroczeniu Rosjan sytuacja uległa zmianie. Nastrój entuzjazmu ustąpił miejsca – przynajmniej zaraz po wkroczeniu Rosjan w nocy z 5 na 6 lutego 1831 r. – pewnemu zwątpieniu.

Mieszkańcy klina Bugu i Narwi, podobnie jak np. mieszkańcy sąsiedniego województwa augustowskiego, po wkroczeniu Rosjan zachowywali się w większości ulegle wobec nadciągającego nieprzyjaciela, jednocześnie nastąpiła dezorganizacja władzy powstańczej. Jak donosił komisarz Kramer: „popłoch ogarnął umysły

wszystkich mieszkańców, iż pełna prawie dezorganizacja wszelkiego porządku i posłuszeństwa nastąpiły [...]”. Doszło do tego, że zaprzestano dowozu produktów do magazynów. Nie płacono także podatków. Niepokój powiększyła ewakuacja władz obwodowych z Łomży. Sam Kramer udał się wraz z biurem z Ostrołęki do Dylewa. Komisarz obwodu ostrołęckiego 10 marca oparł się aż w Lipnie, przynosząc jednocześnie wieść, że do miasta zmierzają także komisarze obwodów przasnyskiego i mławskiego.

W prasie powstańczej możemy jednak odnaleźć przykłady z tego samego okresu dotyczące obwodu pułtuskiego mówiące o niewymuszonym znoszeniu żywności dla korpusu Umińskiego czy nieodpłatnego rozdawania bielizny uszytej własnoręcznie. Także w okresie późniejszym znajdujemy relacje mówiące o pozytywnym nastawieniu ludności włościańskiej do powstania. Modzelewski biorący udział w wyprawie na gwardie carskie wspominał, że mieszkańcy Udrzynia witali wojsko z chlebem i chłodnym mlekiem. Gen. Kicki w listach do żony pisał o nieodpłatnym przekazywaniu żywności oddziałom powstańczym zarówno przez włościan, jak i obywatelki z obwodu ostrołęckiego. Osobną kategorią działalności było przekazywanie informacji o nieprzyjacielu oddziałom polskim przez mieszkańców województwa płockiego. Znajdujemy takie przykłady przez cały okres działań polskich na trakcie kowieńskim i w trakcie marszu wojsk polskich w klinie Bugu i Narwi w maju 1831 r. Charakterystyczne jest, że w działaniach wywiadowczych na rzecz armii polskiej dominowali Polacy. Przykładem takiej postawy było działanie sołtysa wsi Pomian pod Ostrołęką, który przekradł się przed 5 maja do głównej kwatery płk. Lewińskiego z informacjami na temat rozłożenia i ruchów Korpusu Gwardii.

Duże zasługi dla organizowania siatki wywiadowczej przez Jankowskiego w trakcie wyprawy na gwardie carskie miał Krzyżanowski – podleśniczy z Ochudna. Godny odnotowania jest także przypadek z kwietnia 1831 r., kiedy to Kurp z Puszczy Białej naprowadził powstańców na oddział rosyjski stacjonujący w jednej z karczem nad Bugiem.

W lutym obywatele województwa złożyli jeszcze ponad 5200 zł. Z tego najwięcej ofiarowali mieszkańcy obwodu ostrołęckiego: 2014 zł 14 gr. Składano wciąż dary w naturze, choć znacznie skromniejsze niż w styczniu. Obwody pułtuski i ostrołęcki wspólnie złożyły: 56 korców zboża (48 owsa oraz osiem żyta), cztery sztuki bydła (w tym dwa woły), dwie klacze i dziewięć korców grochu. Wpływała także broń.

W trzecim z zasygnalizowanych okresów powstania listopadowego w powiecie ostrołęckim sytuacja jest najtrudniejsza. Na jego obszarze nie ma formacji wojska powstańczego – zarówno regularnych, jak i o charakterze partyzanckim.

Podsumowując należy stwierdzić, że postawa i wkład ludności powiatu ostrołęckiego na rzecz powstania listopadowego największe były w jego pierwszym okresie i stopniowo ulegało pogorszeniu. Wynikało to z ogólnej sytuacji zrywu i powiązane było z obecnością wojska i administracji powstańczej na terenach powiatu.

Streszczenie

Dzieje powiatu ostrołęckiego w powstaniu listopadowym podzielić można na trzy zasadnicze okresy. Pierwszy, od wybuchu zrywu do wkroczenia Rosjan na obszar Królestwa Polskiego, drugi od wkroczenia do bitwy pod Ostrołęką i ostatni, od 26 maja 1831 r. do upadku zrywu. W pierwszym okresie ludność powiatu ostrołęckiego zasadniczo popierała powstanie i działała na jego rzecz (choć odnotowujemy także przypadki braku poparcia). W drugim okresie poparcie uzależnione jest od przebiegu działań wojennych. W trzecim zaś, ze względu na ostateczne zajęcie obszaru powiatu przez Rosjan wydaje się ono ostatecznie zanikać.

Summary

The history of Ostrołęka County in the November Uprising can be divided into three main periods. The first period covers the time from the outbreak of the insurrection to the incursion of Russia into the territory of the Kingdom of Poland. The second period – from the incursion to the battle of Ostrołęka, and the last period – from 26 May 1831 to the demise of the uprising. During the first period, the population of Ostrołęka County generally supported the insurrection and the activities in its favour (although there were recorded cases presenting the

lack of support). In the second period, the support was dependent on the course of hostilities. The third period, due to the seizure of the entire territory of the county by Russians, the support seemed to eventually fade away.

Słowa kluczowe

Powstanie listopadowe, powiat ostrołęcki, Kurpie, bitwa pod Ostrołęką.

Key words

November Uprising, Ostrołęka County, Kurpie, the battle of Ostrołęka